

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการพัฒนา

เมื่อทราบเงื่อนไขที่เกี่ยวกับสภาพชุมชนและลักษณะโครงการที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาว่าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตามขั้นตอนการพัฒนาอย่างไร การเข้าร่วมเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง การพัฒนาก็คงจะล้มเหลวได้เช่นกัน การพัฒนาที่จะมีผลต่อประชาชนอย่างแท้จริงนั้น จะต้องเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนการพัฒนา ชาวบ้านจะต้องเข้าร่วมโดยความคิดริเริ่มหรือสมัครใจ ในขั้นตอนต่าง ๆ คือ

- ค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา พิจารณาแนวทางแก้ไข
- ทัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไขปัญหา วางโครงการในการแก้ปัญหา
- ปฏิบัติตามโครงการที่วางไว้
- รับผิดชอบจากโครงการ
- ประเมินโครงการ

การมีส่วนร่วมตามขั้นตอนทั้งหมด ย่อมเป็นการเพิ่มความสามารถในการแก้ปัญหาต่าง ๆ สามารถสร้างสภาวะการพึ่งตนเองให้กับคนในชุมชน โดยจะแสดงออกมาในรูปของความสามารถจะจัดการ และควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร สามารถเลือกใช้ทรัพยากรจากภายนอกมาใช้ปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา พิจารณาแนวทางแก้ไข
 โดยหลักการพื้นฐานแล้ว คนในชุมชนเป็นผู้ประสบปัญหา ย่อมรู้ปัญหาของตนได้ดีที่สุด โดยนักพัฒนาขององค์กรฯ จะใช้ "กระบวนการเสวนา" เพื่อห่อหุ้มความคิดและการวิเคราะห์ปัญหา ให้ชาวบ้านลำดับความสำคัญของปัญหาเพื่อแก้ไขต่อไป มีการพูดคุยเป็นกลุ่มย่อยก่อน ให้กลุ่มย่อยลำดับความสำคัญของปัญหาแล้วนำมา เสนอในที่ประชุมหมู่บ้าน เพื่อให้ทุกคนในหมู่บ้านได้อภิปรายถึงปัญหาแล้วลำดับความสำคัญของปัญหาอีกครั้งหนึ่ง เจ้าหน้าที่ขององค์กรฯ จะต้องให้ชาวบ้านมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการระบุปัญหา ต้องทำความเข้าใจร่วมกันว่า

ปัญหาใดเป็นปัญหาเร่งด่วน ที่กระทบกระเทือนคนส่วนมาก

บ้านหนองกุง

จากการสัมภาษณ์นักพัฒนาที่ทำงานในบ้านหนองกุงหลาย ๆ คนให้เหตุผลว่า ปัญหาของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาได้เริ่มตั้งแต่ขั้นนี้แล้ว คือชาวบ้านไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็น ไม่กล้าพูด มักจะพูดว่า "แล้วแต่อาจารย์" (ชาวบ้านเรียกนักพัฒนาว่าอาจารย์) "แล้วแต่หมู่พาไป" กล่าวคือ ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น จึงยิคนักพัฒนาหรือเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ที่จะแสดงความคิดเห็น จากการประชุมชาวบ้านหนองกุงดูเหมือนว่า เข้าใจในเรื่องที่พูดคุยกันไม่ค่อยมีคนมีปัญหา แต่หลังจากที่นักพัฒนาให้นำไปปฏิบัติหรือในช่วงที่นักพัฒนาออกมาจากหมู่บ้าน ชาวบ้านกลับมีปัญหาและไม่เข้าใจในเรื่องที่เคยได้รับการอบรมแล้ว (สัมภาษณ์คุณวิเชียร สุวรรณโชติ, 14 เม.ย. 2530) ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า คนเข้าร่วมเพราะความเกรงใจ (มากกว่าความสมัครใจ) เพราะเห็นว่างค์การเข้ามาหาประโยชน์ให้กับหมู่บ้าน องค์กรฯ มีความหวังดีต่อหมู่บ้าน เมื่อการวิเคราะห์ปัญหาพร้อมกันได้ผล แนวความคิดที่ได้จากการประชุม จึงเป็นแนวคิดของคนส่วนน้อย จึงเป็นการยากที่คนส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือโดยเฉพาะคนที่ไม่เห็นด้วย โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2524-2530 ชาวบ้านจะไม่ค่อยได้ประชุมกัน เนื่องจากความขัดแย้งในชุมชน

บ้านต่าง

เนื่องจากมีกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็ง ทำหน้าที่คอยกระตุ้นชาวบ้านให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา โครงการต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นหลังจากที่กลุ่มผู้นำได้ประชุมกัน แล้วนำความคิดนั้นไปพูดคุยกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ก่อนที่จะประชุมชาวบ้าน ก่อนที่จะเสนอในที่ประชุมชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านได้วิเคราะห์ปัญหาหลายขั้นตอน ชาวบ้านต่างยังเป็นกล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็น การวิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ปัญหา ศึกษาแนวทางแก้ปัญหา จึงเป็นไปได้อย่างกว้างขวางและได้แนวทางที่ดีที่คนส่วนใหญ่เห็นด้วย จึงเป็นเหตุให้คนในชุมชนต้องรับผิดชอบร่วมกัน

2. ทัศนคติเลือกแนวทางในการแก้ไขปัญหา วางโครงการในการแก้ไขปัญหา

การเลือกโครงการและวางโครงการในการแก้ไขปัญหา เป็นการระบุดัง ความต้องการของคนในชุมชน ถ้าหากคนในชุมชนได้รับข่าวสารที่ถูกต้อง มีการวิเคราะห์ ปัญหาพร้อมกันอย่างกว้างขวางในขั้นแรก ก็จะเป็นผลดีต่อการเลือกแนวทางและวางโครงการ แก้ไขปัญหา

วางแผนพัฒนาหมู่บ้าน โดยกลุ่มผู้นำและชาวบ้านได้ร่วมกันศึกษาถึงปัญหา และความจำเป็นของชุมชนเพื่อวางโครงการแก้ไขปัญหาคตามสภาพปัญหา และความจำเป็น พื้นฐานที่แท้จริง โดยเจ้าหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาสนับสนุนในการวางโครงการพัฒนา ต่าง ๆ ทางองค์กรฯ ไม่ได้กำหนดรูปแบบกิจกรรม แต่ให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อประชาชน ในชุมชนเป็นผู้กำหนด เมื่อทราบปัญหาและความสนใจของชาวบ้านแล้ว เจ้าหน้าที่องค์กรฯ จะเสริมความรู้ นั้น ๆ โดยเชิญวิทยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาแลกเปลี่ยนความคิดในการอบรม ตลอดจนการพาชาวบ้านไปดูงาน เพื่อให้ชาวบ้านได้นำความรู้ที่ได้รับไปช่วยตัดสินใจหรือ กำหนดโครงการที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหา และข้อจำกัดอื่น ๆ เช่น ทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เป็นต้น

เมื่อให้การศึกษาคด้วยวิธีการต่าง ๆ แล้ว เจ้าหน้าที่จะต้องหาผู้ที่มีความสนใจ ในเรื่องต่าง ๆ ที่พอจะเป็นผู้นำ "เป็นตัวแทนตัวตาย เป็นวีรบุรุษประจำหมู่บ้าน" เพื่อลด บทบาทของเจ้าหน้าที่ลดการพึ่งพิงภายนอก เน้นการพึ่งตนเอง

กระบวนการเสวนามีผลทำให้ผู้นำและชาวบ้านได้ร่วมกันคิดวิเคราะห์ปัญหา ต่าง ๆ โดยพิจารณาสภาพพื้นฐานของชุมชนแยกแยะข้อดีข้อเสีย แล้วตัดสินใจเลือกแนวทาง ในการแก้ไขปัญหาวางโครงการต่าง ๆ ร่วมกัน

การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางโครงการพัฒนา จะต้องกระทำอย่าง เหมาะสม โดยประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจเลือกดำเนินการเอง โดยองค์กรฯ จะมีบทบาท เพียงเป็นผู้อำนวยความสะดวกและการประสานงาน ผู้ให้ข่าวสารข้อมูล และกระตุ้นให้ ประชาชนสามารถเลือกสรรและใช้ทรัพยากรจากส่วนต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ครอบคลุม ในคุณค่าและความสำคัญของชุมชน รู้จักเอาชนะความยากลำบาก

บ้านหนองกุง

แม้ว่าทางองค์กรฯ จะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้กำหนดรูปแบบของกิจกรรม แต่เนื่องจากคนที่ชาวบ้านไม่ชอบการเสวนา จึงมีปัญหาในการวางโครงการแก้ปัญหา เช่น โครงการจัดซื้อที่ดินเพื่อการเกษตร แม้จะตัดสินใจเลือกโครงการนี้แล้ว ชาวบ้านก็ยังสับสนในเรื่องแนวความคิด การกำหนดคุณสมบัติของสมาชิก กลุ่มที่เล็กก็ต้องเลิกล้ม เพราะชาวบ้านไม่มีเวลาทำงานอย่างจริงจัง

การตัดสินใจเลือกแนวทางการพัฒนาหรือการแก้ปัญหา ไม่ใช่แนวความคิดของคนส่วนใหญ่ เมื่อเกิดความผิดพลาดก็จะตำหนิติเตียนนโยบายความผิดให้กัน หรือทะเลาะกัน เช่น การจับปลาชายของกลุ่มที่ดิน

บ้านฝาง

เมื่อประชาชนได้รับข่าวสารหรือความรู้จากการฝึกอบรมไปดำเนินงาน ก็จะนำความรู้ที่ได้มาพูดคุย ถกเถียงกันถึงผลดีผลเสียความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับสภาพชุมชน ถ้าหากคนส่วนใหญ่เห็นว่าเหมาะสมก็ต้องวางโครงการหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ร่วมกัน แม้ว่าจะมีปัญหาในการปฏิบัติงานตามโครงการต่าง ๆ แต่ก็สามารถแก้ไขได้โดยการประชุมฝึกอบรม แลกเปลี่ยนแนวความคิดจากบุคคลภายในชุมชนหรือผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก

การเลือกโครงการและการวางโครงการต่าง ๆ เป็นเรื่องของทุกคนในหมู่บ้าน จึงสามารถเลือกได้ตรงกับปัญหาและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน

3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามโครงการที่วางไว้ คือการเสียสละกำลังกาย โดยใช้แรงงานในการประกอบกิจกรรม เสียสละทรัพย์สิน เป็นคณะกรรมการเป็นผู้ประสานงาน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน ย่อมช่วยเพิ่มความสามารถของคนในชุมชน เนื่องจากได้ฝึกฝนทางเทคนิคในการทำงาน นอกจากนี้ยังอาจช่วยให้ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่น

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานร่วมกัน ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของกิจกรรม และผลงานที่ปรากฏซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนนำความรู้ที่ได้มาปฏิบัติอย่างสมบูรณ์และมีประโยชน์

ในกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่ทางองค์กรฯ สนับสนุนสมาชิกของโครงการ จะปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ร่วมกัน แต่กฎเกณฑ์ต่าง ๆ อาจจะมียืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม การปฏิบัติในช่วงแรกทำแบบลองผิดลองถูก เมื่อชาวบ้านมีปัญหาจากการปฏิบัติงานทางองค์กรฯ ก็จะเข้าไปแลกเปลี่ยนความรู้ จัดอบรมพาไปดูงาน เป็นต้น เพื่อให้ชาวบ้านมีความเข้าใจมากขึ้น

นอกจากนี้ทางองค์กรฯ จะคอยกระตุ้นให้ชาวบ้านร่วมกันหาแนวทางทำให้โครงการต่าง ๆ มีความก้าวหน้ามั่นคง ทางองค์กรฯ จะใช้กิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ เป็น "เวที" ให้คนในชุมชนได้พัฒนาความสามารถในการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน

โครงการทุกโครงการต้องยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน การดำเนินงานในหมู่บ้านจะมุ่งเน้นค้ำคูณการร่วมมือกัน และมีพื้นฐานให้ประชาชนสามารถพัฒนา โดยส่งเสริมประสบการณ์ในการพึ่งพาตนเอง องค์กรฯ มีความเชื่อว่าประชาชนในชนบทต่าง ๆ มีความสามารถที่จะปรับปรุงเงื่อนไขในชีวิตของเขาด้วยตนเอง เครื่องมือหรือนโยบายที่จะนำไปสู่การพัฒนา ก็คือ เน้นการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน และเพิ่มความสามารถในการพัฒนาของชาวบ้าน ส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายมีการเคลื่อนไหวไปในทางที่สร้างสรรค์

บ้านหนองกุง

จากการศึกษาพบว่า โครงการหลายโครงการล้มเหลว เช่น โครงการตีเหล็ก โครงการจัดซื้อที่ดินเพื่อการเกษตร โครงการทอผ้า หรือเจาะน้ำบาดาลเพื่อการเกษตร เป็นต้น สาเหตุของความล้มเหลวอย่างหนึ่งก็คือ ไม่มีเวลาปฏิบัติงานอย่างจริงจังตามโครงการที่ได้วางไว้ ในการปฏิบัติงานก็มักจะเอาเปรียบซึ่งกันและกัน เช่น ในกรณีการขอมแซมฝายของกลุ่มที่ดิน เมื่อตกลงกันแล้วว่า จะซ่อมเอง แต่สมาชิกก็ไม่ได้ช่วยงานกันอย่างเต็มที่ เช่น มาช้าหรือให้ลูกสาวมาแทน เป็นต้น จึงทำให้ต้องเสียเงินจ้างรถไถมาทำแทน การทำงานของกลุ่มชนนาคาร์ชาวก็มีปัญหา เพราะประชาชนชนนาคาร์ชาวไม่ยอม เนื่องจากความขัดแย้งกับผู้นำที่เป็นทางการในช่วงนั้น

การที่คนมองเห็นผลประโยชน์จากโครงการ ซึ่งอาจจะเป็นตัวเงินหรือวัตถุอย่างอื่น จึงต้องเข้าร่วมโครงการ เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ดังกล่าว เมื่อเข้าร่วมโครงการแล้วได้พบปัญหาทางด้านการปฏิบัติงาน ก็เกิดความเบื่อหน่ายหรือทอดทิ้ง

บ้านแฝด

คนในชุมชนได้ร่วมกันวางโครงการต่าง ๆ ขึ้นมา โครงการส่วนมากสามารถทำได้จริง เนื่องจากสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน จำนวนคนที่เข้าร่วมมีจำนวนมากพอ และโครงการก็ไม่มากจนเกินไป การคิดโครงการเพื่อเสริมโครงการหลัก ทำให้โครงการหลักมีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น เช่น โครงการหลัก คือ ธนาคารข้าว โครงการเสริมคือ ชื้อข้าวมาขายในราคาถูกลงกว่าท้องตลาด เลี้ยงปลาในสระวัด ทำนารวม โครงการชุดบ่อ อนาคตเพื่อการเกษตร ก็มีการปลูกพืชในหน้าแล้ง การเลี้ยงปลาเป็นโครงการเสริม

แม้ว่าจะมีปัญหาในการปฏิบัติงานร่วมกันในตอนแรก เช่น สมาชิกบางคนไม่ให้ความร่วมมือ ไม่เข้าใจการปฏิบัติงาน เป็นต้น แต่จากการมีกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็งคอยกระตุ้นอยู่เสมอ และการที่ชาวบ้านมีเวลาที่จะมานั่งประชุม หาแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกัน จึงทำให้โครงการมีความก้าวหน้า

แต่ก็มีโครงการข้างไม่มีล้มเหลว เพราะความเห็นแก่ตัวของผู้นำทำให้การบริหารงานในกลุ่มไม่ดี

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ผลประโยชน์ที่ได้คือ ผลประโยชน์ทางวัตถุ เช่น รายได้และทรัพย์สิน ผู้รับผลประโยชน์ก็คือคนในชุมชน แต่การรับผลประโยชน์ทางค่านิยมที่อาจจะเป็นผลประโยชน์ต่อบุคคล ต่อกลุ่มหรือชุมชนขึ้นอยู่กับลักษณะโครงการ เช่น โครงการเจาะน้ำบาดาลเพื่อการเกษตรบ้านแฝด จะให้ผลประโยชน์เฉพาะคนที่ทำ แต่ธนาคารข้าวจะมุ่งให้ผลประโยชน์ต่อชุมชน เป็นต้น ในการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ต่อชุมชน เป็นต้น ในการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ องค์การฯ จะให้ความสำคัญต่อกลุ่มเป้าหมาย โดยให้เป็นการให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มคนยากจน เช่น ในการจัดสรรที่ดินเพื่อการเกษตร (บ้านหนองงูง) หรือให้ผลประโยชน์แก่ทุกคนในสังคม เช่น โครงการธนาคารข้าว (ทุกหมู่บ้าน)

นอกจากนี้ผลจากการพัฒนาขององค์การฯ ยังได้ให้ผลประโยชน์ทางสังคม (Social benefits) แก่คนในชุมชน จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ทางองค์การฯ ได้จัดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาความสามารถ ให้ประสบการณ์เรียนรู้เพื่อนำมาปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เช่น จัดศูนย์ศึกษานอกโรงเรียนมาสอนหนังสือให้ ซึ่งทำให้ผู้นำบางคนได้มีประกาศนียบัตร มาสมัครผู้ใหญ่นานได้ จากการส่งคนเข้าอบรม เมื่อคนนั้นกลับ มาและสามารถทำเป็นตัวอย่างแก่คนอื่นได้ก็ทำให้เขาได้รับการยอมรับในสังคมมากขึ้น

บ้านหนองสูง

บ้านหนองสูงเป็นหมู่บ้านที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการน้อยกว่าบ้านฝาง เพราะปัญหาในการมีส่วนร่วมในขั้นต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว โครงการที่ให้ผลประโยชน์แก่คนทุกคนในสังคม เช่น ธนาคารข้าว ในปี 2530 ข้าวไม่พอจ่าย เนื่องจากการยืมข้าวไปแล้วไม่นำมาส่งคืน เงินส่วนหนึ่งของธนาคารข้าวแทนที่จะซื้อข้าวราคาถูกในหน้าเก็บเกี่ยวไว้ แต่ก็ไม่ได้ทำเพราะความไม่ไว้วางใจกันของคนในชุมชน โดยเฉพาะในการจ่ายข้าวให้ยืม ผู้นำบางคนเมื่อรู้ว่าข้าวไม่พอจ่าย (จ่ายครบครวละ 15 ถัง) ก็ไปดักข้าวเอาข้าวในธนาคารก่อนคนอื่น ทำให้คนทั่วไปมองผู้นำเห็นแก่ตัวไม่เสียสละ

การมีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ เพราะคนส่วนมากในชุมชนมองเห็นประโยชน์ทางด้านวัตถุ เช่น สามารถยืมเงินจากองค์การฯ ได้ สามารถยืมข้าวจากธนาคารข้าวได้ เป็นต้น แต่ก็ไม่สามารถทำให้สิ่งที่ไ้มานั้นงอกเงย เงินที่ยืมจากองค์การฯ ส่วนมากก็ยังไม่ได้อีกกัน ผลประโยชน์ที่เขาได้รับจึงเป็นช่วงแรกของการเริ่มโครงการมากกว่าช่วงต่อมา

บ้านฝาง

ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์จากโครงการมากกว่าบ้านหนองสูง เพราะได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังในขั้นตอนต่าง ๆ ที่กล่าวมา (ยกเว้นกลุ่มช่างไม้ซึ่งมีปัญหาทางด้านการบริหารงาน) จึงได้รับผลประโยชน์จากโครงการเรื่อย ๆ มา เช่น โครงการทอดผ้า แม้ว่าจะแตกกลุ่มไปแล้ว แต่ชาวบ้านก็ยังมีความดี พัฒนากรอำเภอจึงเข้าไปส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่ โครงการส่วนมากมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะทำไปแล้วชาวบ้านได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างคุ้มค่า เช่น โครงการเจาะน้ำบาดาลเพื่อการเกษตร โครงการธนาคารข้าว เป็นต้น

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินโครงการ

การมีส่วนร่วมในการประเมินโครงการ อาจจะเป็นแบบโดยทางตรง หรือโดยทางอ้อมก็ได้ โดยทางตรงคือการที่สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ แต่เท่าที่ทางองค์การฯ ได้ส่งเสริมชาวบ้านให้จัดทำคือ การประชุมชาวบ้านเพื่อร่วมกันประเมินเป็นช่วง ๆ ในขณะที่ปฏิบัติงานและประเมินผลประจำปี ทั้งเจ้าหน้าที่องค์การฯ และคนในชุมชนจะบันทึกผลการประเมินเก็บไว้เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติต่อไป

การมีส่วนร่วมในการประเมินโครงการโดยทางอ้อม การประเมินอาจจะศึกษาจากเสียงวิพากษ์วิจารณ์ การปฏิบัติงานตามโครงการต่าง ๆ หรือชาวบ้านอาจจะใช้สื่อกลางอื่น ๆ เช่น วิหุ จคหมาย เป็นต้น ซึ่งคณะกรรมการหรือผู้ประเมินจะต้องนำมาศึกษาเพื่อประเมินโครงการที่คนกล่าวถึงนั้น

การประเมินโครงการจัดทำเพื่อให้ทราบถึงผลงานที่ทำได้ ว่ามีความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีจุดบกพร่องอยู่ที่ใด เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานต่อไป ซึ่งอาจจะมีการวางนโยบาย ตั้งระเบียบ กฎเกณฑ์ใหม่ เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามเป้าหมาย

เจ้าหน้าที่องค์การฯ ยังได้กระตุ้นให้บางคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการประเมินโครงการ เช่น การถามปัญหาในการปฏิบัติงานของกลุ่ม ให้ชาวบ้านสรุปถึงผลการดำเนินงาน ให้ชาวบ้านได้ช่วยกันวิพากษ์วิจารณ์ถึงผลดีและผลเสียของโครงการต่าง ๆ เป็นต้น

บ้านหนองกุง

การมีส่วนร่วมในการประเมินโครงการโดยตรง และหาแนวทางแก้ปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน ทำได้ยากเพราะความขัดแย้งกันในชุมชน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการและพรรคพวกจะไม่ยอมเข้าประชุม และยังตอบขัดขวางการทำงานของฝ่ายตรงกันข้าม ถ้าไปฟังเสียงวิพากษ์วิจารณ์ ก็อาจจะไม่ได้ข้อมูลที่แท้จริง เพราะคนอาจกลัวโจมนที่ฝ่ายตรงกันข้ามกับพรรคพวกของตน

ในช่วงที่โครงการต่าง ๆ ดำเนินการทำให้คนมองว่าผู้นำที่เป็นทางการเห็นแก่ตัว จึงไม่เข้าร่วมการประชุมและไม่ให้ความร่วมมือในการทำงาน การที่คนจะมาร่วมประชุมแสวงหาจุดบกพร่องการดำเนินงานหรือสรุปผลงานที่ผ่านมาถึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก

เมื่อการประเมินผลโครงการต่าง ๆ ทำไม่ได้ดี การทำงานต่อมา จึงเป็นการเดินซ้ำข้อผิดพลาดในอดีต เช่น ยังไม่มีคนมาใช้หนี้ในโครงการต่าง ๆ แม้ว่าจะไม่คอยมาใช้หนี้ แต่ก็ยังต้องให้ยืมอีกจนโครงการบางโครงการไม่สามารถดำเนินการไปได้ (กลุ่มที่กินศูนย์สถิติการตลาด)

บ้านฝาง

คนส่วนใหญ่จะไม่ค่อยออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน มีกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็ง ชาวบ้านจึงสามารถประเมินโครงการและหาแนวทางแก้ไขข้อผิดพลาดจากการดำเนินงานร่วมกัน จึงไม่มีการเดินซ้ำข้อผิดพลาดในอดีตอย่างเช่นหมู่บ้านหนองกุง โครงการพัฒนาส่วนใหญ่จึงประสบผลสำเร็จ

สรุป

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาไม่สามารถมองในด้านปริมาณ คือ จำนวนโครงการต่าง ๆ จำนวนคนที่เข้าร่วมเท่านั้นจะต้องมองในด้านคุณภาพด้วย คือ คนสามารถมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ได้จริงหรือไม่ ถ้าหากสมาชิกสามารถเข้าร่วมในทุกขั้นตอนก็ย่อมเป็นการส่งเสริมให้โครงการพัฒนานั้นมีความก้าวหน้า เพราะการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนา คนจะมีความสามารถในการแก้ปัญหาเพิ่มขึ้นและสามารถพัฒนาโดยยึดหลักการที่ตนเองได้ถือไป เช่น ในกรณีบ้านหนองกุงคนไม่สามารถเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในขั้นปฏิบัติ โครงการต่าง ๆ จึงไม่ค่อยมีความก้าวหน้า ในขณะที่คนบ้านฝางส่วนมากจะสามารถเข้ามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ โครงการจึงมีความก้าวหน้าเป็นอย่างดี ส่วนบ้านหนองกุงคนเข้ามามีส่วนร่วมเพราะความเกรงใจ เพราะเห็นว่าการทำ มีความหวังดีต่อหมู่บ้าน และคนยังได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วม จากการศึกษาที่พบว่า ชาวบ้านหนองกุงยังเป็นผู้รับผลการพัฒนามากกว่าเป็นคนพัฒนา การพัฒนาในหมู่บ้านหนองกุงจึงไม่ได้สร้างภาวะการที่ตนเองให้ประชาชนในหมู่บ้าน